

נגינת העבר המהופך בפעלי ל"א ול"ה

Author(s): אליה שמואל הרטום

Source:

Lěšonenu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects /
לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

Vol. No. pp. 205-208, תמוז תשי"ח

Published by: Academy of the Hebrew Language

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24371771>

Accessed: 13-04-2020 18:36 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Academy of the Hebrew Language is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to
Lěšonenu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects / והתחומים הסמוכים לה
לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית

JSTOR

<https://www.jstor.org>

נגינת העבר המהופך בפעלי ל"א ול"ה*

אחת הבעיות הקשות והמסובכות ביותר במה שנוגע לנגינה (אקצנט) של הפעלים לפי המסורה היא בעיית הנגינה בצורות המדבר והנוכח (יחיד) בעבר המהופך. על בעיה זו עמדתי בקונגרס הראשון למדעי היהדות לפני עשר שנים וניסיתי להציע הסבר לעובדה שבצורות אלה בדרך כלל הנגינה היא מלרע, ולא מלעיל כמו בצורות בלי וו ההיפוך¹. אז לא נעתיבבעית מצבם המיוחד של נחי ל"א ול"ה, ובדעתי עכשיו לחקור בעיה זו.

כידוע, ברובן של צורות אלה הנגינה היא מלעיל, אבל במיעוט שאין לבטלו גם בפעלים אלה, כמו בשאר הפעלים, הנגינה היא מלרע. יש אפוא לחקור שתי בעיות: (א) מדוע בדרך כלל סוטים פעלים אלה מדרך שאר הפעלים? (ב) באילו מסיבות פועל בהם ההיקש של שאר הפעלים?

לפי מה שידוע לי חקרו בבעיה זו בעשרות שנים האחרונות² Bergsträsser, ³ Gordon, ⁴ Blake.

כדי שלא להאריך יותר מדי, לא אעמוד על פרטי השערותיהם והצעותיהם ועל פרטי השגותיו של בליק לשיטתו של גרדון, ואף לא אבחין בכל מקרה ומקרה בין מה שיוצא ממחקרי קודמי ובין מה שחידשתי: רק אומר, כי אמנם קבעו חוקרים אלה כמה עובדות וסייעו לפתרון הבעיה, אבל כל ניסיונותיהם השאירו מספר גדול של מקרים בלי פירוש ברור ומתקבל על הדעת.

אשר לבעיה הראשונה – נשים קודם כול לב להבדל שבין הצורות הנדונות ובין הצורות המקבילות בשאר הפעלים במה שנוגע לתכונת ההברה שלפני האחרונה. הברה זו ברוב הפעלים אינה מנוגת אם יש שם וו ההיפוך: הברה זו פתוחה בפעלי ל"א ול"ה, וסגורה בשאר הפעלים. עובדה זו מביאה אותנו לידי השערה, כי סיבת הנגינה מלעיל בפעלי ל"א ול"ה היא, שההברות הפתוחות מושכות עליהן את הנגינה יותר מן הסגורות. הוכחות לתכונה זו של ההברות הפתוחות יש להביא מתופעות אחרות כעץ: (א) ההברות הפתוחות, שאינן סמוכות להברה אשר חלה בה הנגינה העיקרית של המלה, מקבלות בדרך כלל נגינת משנה, ואילו ההברות הסגורות נשארות בלי כל נגינה, (ב) ה"נסוג אחור" חל בדרך כלל בהברות הפתוחות, ולא בסגורות; (ג) ההברה שלפני האחרונה, אם היא פתוחה, תוכל להיות מנוגת ותהיה ההברה האחרונה מה שתהיה, ואילו הברה סגורה לפני האחרונה תוכל להיות מנוגת, רק אם האחרונה היא פתוחה. יוצא מזה, כי בפעלי ל"א ול"ה, מלבד הנטייה המשותפת לכל הפעלים, להעביר להברה האחרונה את הנגינה של העבר המהופך, קיימת נטייה להשאיר אותה בהברה שלפני האחרונה, מפני שהיא פתוחה. ועובדה היא, שבפעלים אלה נדחתה על פי הרוב הנטייה לנגינה מלרע מפני הנטייה לנגינה בהברה הפתוחה שלפני האחרונה.

* דברים שנאמרו בכינוס השני למדעי היהדות בחודש אב תשי"ז.

1 הכינוס העולמי למדעי היהדות, קיץ תשי"ז, כרך א, תשי"ב, ע' 81–83.

2 Hebr. Gramm. II. 16–17

3 JBL 57. 1938, 19–325

4 JBL 63. 1944, 271–295

ולכן בפעלי ל־א ול־ה הנגינה על פי הרוב היא מלעיל. וישלצין, כיגם בשאר הפעלים גורמים פוניטיים דוחים לפעמים את הנטייה מלרע בעבר המהופך: פעמים רבות הנגינה היא מלעיל, אם המלה היא בהפסק, ומלבד זה אף על פי שבדרך כלל אין ינסוג אחר־בהברה סגורה, תוכל הנגינה להיות מלעיל בעבר המהופך, אם המלה שלאחריה מנוגת בהברתה הראשונה או היחידה. כן, למשל, ושלחתי דבר (ויק' כו, כה); ושלחתי אֶש (עמ' א, ד, ז).

בצורות העבר המהופך של הפעלים ל־א ול־ה פועלות אפוא שתי נטיות נוגדות. מרמים שונים באים לסייע אחת משתי הנטיות. אם נביא בחשבון את כל הצורות הנמצאות במקרא, נוכל לקבוע בנקל:

1. הנטייה לנגינה מלעיל גוברת במיוחד:

(א) בהפסק,

(ב) אם המלה הבאה מנוגת בהברתה הראשונה או היחידה,

(ג) אם תנועת ההברה שלפני האחרונה היא קמץ או חירק.

2. הנטייה לנגינה מלרע גוברת במיוחד:

(א) אם המלה הבאה מתחילה באלף. כידוע, גם במקרים אחרים אותיות גרוניות, ובמיוחד אלף־ועין, שבראש המלה הבאה, גורמות נגינה מלרע במלה הקודמת, המסתיימת בהברה פתוחה, אף כי יש לה בדרך כלל נגינה מלעיל. בצורות הנדונות במחקרנו זה ניכרת השפעה של האלף בלבד. כיוון שבלא ספק סיבת הנטייה לנגינה מלרע לפני אות גרונית היא למנוע הבלעת אחת התנועות, קל להבין, כי נטייה זו חזקה ביותר, אם האות היא אלף, שהיא החלשה מכל האותיות והיא כמעט אפסית.

(ב) אם תנועת ההברה שלפני האחרונה היא צירי.

אין צורך לעמוד על הגורמים הפועלים גם במקרים אחרים כגון הפסק, נסוג אחר, אלף בראש המלה הבאה (א1; ב1; ג2), אבל אנחנו צריכים להאריך קצת את הדיבור על ההבדל הקיים בין קמץ וחירק מצד זה ובין צירי מצד זה (ג1; ג2). כיוון שעל הבדל זה עמדו כבר החוקרים שקדמונו, לא נביא ראיות להוכחת העובדה, ורק ננסה למצוא סיבתה. אולי הסיבה היא זאת: במקרים של קמץ – אשר בצורות הנדונות מקורו הוא הברה בתנועת a הנסגרת על ידי אלף (*וקָאָת < וקָאָת) – ובמקרה של חירק – אשר בצורות הנדונות מקורו הוא הברה בתנועת i הנסגרת על ידי יוד (*וקָנִית < וקָנִית) – ההגה הסוגר את ההברה איבד כבר בתקופה קדומה את תכונתו של עיצור, ולכן ניטשטש כליל אופייה של ההברה. ואילו במקרה של צירי – אשר מקורו העיקרי הוא תנועת a בהברה הנסגרת על ידי יוד (*וגָלִית < וגָלִית) – שמרה התנועה על תכונתה המקורית, ואולי בזמן אשר בו נקבע המבטא המשתקף במסורה הטברנית עדיין הייתה מורגשת במקצת תכונת ההברה כסגורה. סיוע להשערה זו אפשר למצוא בעובדה, כי בניקוד לפי המסורה נשארו רק שרידים מעטים של הברה שתנועתה a נסגרת באלף (אֶ), ולא נשארו שרידים של הברה שתנועתה ונסגרת ביוד (יֶ), בה בשעה שיש מקרים רבים של הברה שתנועתה a נסגרת ביוד, כגון חֶתֶל וכל הכינויים של מדבר יחיד מחוברים לשם בלשון רבים (בָּנִי, בָּנִי).

על יסוד העובדות נוכל לקבוע כלל זה:

אם אין פועלים גורמים מסוימים – שעליהם נעמוד להלן – הצורות בקמץ או בחירק בהברה שלפני האחרונה הן בנגינה מלעיל, כי הנטייה להטעמת תנועות אלה דוחה את הנטייה לנגינה מלרע בעבר המהופך; הצורות בצירי הן בנגינה מלרע,

כי באלה גוברת הנטייה לנגינה מלרע המשותפת לכל הפעלים. ועכשיו עלינו לעמוד על הצורות היוצאות מן הכלל הנ"ל.

נתחיל בצורות שיש בהן קמץ או חירק בהברה שלפני האחרונה. העובדה הראשונה המתגלית לפני עיני החוקר היא, כי צורות אלה אינן מלרע, אלא אם כן המלה הבאה אחריהן מתחילה באלף. אין בכל המקרא אף דוגמה אחת של צורות אלה בנגינת מלרע, אם המלה הבאה אחריהן אינה מתחילה באלף. אבל גם לפני אלף הנגינה היא על הרוב מלעיל. ועוד עובדה ברורה אחרת: הנגינה מלרע מצויה הרבה יותר בצורות של נוכח המסתיימת ב־ת מאשר בצורות של מדבר המסתיימות ב־ת. אפשר למצוא, דרך השערה, הסבר לזה. מן העובדה שלפי הכתיב של המסורה אין אחרי הסיזמת־ת אם הקריאה (ה) כי אם במקרים בודדים ונדירים, בה בשעה שבמדבר נמצאת תמיד אם הקריאה (י), ניתן אולי להסיק, כי התנועה שבסוף צורת הנוכח הייתה נשמעת בהדגשה פחותה מהדגשת התנועה שבסוף צורת המדבר, ולכן הייתה עלולה ביתר קלות להיבלע ולהיטשטש, ומכאן הצורך לסייעה על ידי נגינת מלרע.

נבדוק עתה את כל הדוגמות של נגינה מלרע, אם בהברה שלפני האחרונה יש קמץ או חירק. בפעלי ל"א, אשר בהם התנועה של ההברה לפני האחרונה היא קמץ, הנגינה במדבר יחיד היא תמיד מלעיל, בלי יוצא מן הכלל. בנוכח הנגינה היא מלרע רק בפועל בוא בבנין קל. בכל מקום שהצורה וְאֵת במוכן של עתיד באה לפני מלה המתחילה באלף, ובמלה יש טעם משרת, ואין שם נסוג אחור. לפעמים היא בנגינת מלרע גם בטעם מפסיק. בשאר הפעלים הנגינה היא תמיד מלעיל גם בנוכח, בלי יוצא מן הכלל. מדוע מובדל בזה הפועל בוא מאשר פעלים ל"א – אינני יודע להסביר. בפעלי ל"ה, אם התנועה של ההברה שלפני האחרונה היא חירק, יש דוגמה אחת, הנשנית ארבע פעמים בספר יחזקאל, ואין דוגמה אחרת של נגינה מלרע במדבר, ובכל אלה המלה הבאה מתחילה באלף: וַיִּרְיֵי (יח' ה'; ו, ה'; יב, טו'; ל, כו). בשני מקומות (ו, ה'; ל, כו) אולי יש לראות השפעתן של המלים ונתָי, והפצוֹתִי בבואן בהקבלה אל וזריתִי; במקום אחד (יב, טו') יש אולי דוגמה לאותה תופעה, שחקר א' מלמט⁵, והמלה הנדונה הושפעה מן המלה בהפיצִי. סיבות אלו באו לחזק את הנטייה לטעם מלרע, הבאה מן האלף שבתחילת המלה הבאה. המקרה הנשאר (ה, י') בא בהשפעה מאשר המקרים, אשר כתוצאה מהם נחשבה הנגינה מלרע נורמלית במלה זו.

חמש פעמים נמצאת הנגינה וְהִפִּיתָ (ה) (דב' כ, יג; שופ' ו, טז; שמ"א טו, ג; מל"ב ט, ז; יג, יז). פירוש דומה לפירוש שהצעתי על וְנָרִיתִי אפשר לתת למקרים אלה, כי בשלושה מהם המלה הנדונה באה בהקבלה לעבר מהופך מלרע ונתָי, והמתָה, ונקמָתִי, ומלבד המקרים הנוכחים אין במקרא המלה והכית לפני מלה המתחילה באלף.

פעמיים נמצאת הצורה וְצִוִּיתָ (ה) (במ' כו, יט; יח' כו, ד). בראשונה מקבילה למלה הנדונה המלה והעמדָת, וכיוון שאין במקרא, מלבד הדוגמות הנזכרות, דוגמה אחרת של צורה זו, באה הנגינה גם בפעם השנייה מלרע.

שלוש פעמים אנו מוצאים וְהִשְׁקֵתָ (במ' כ, ח; יר' כה, טו; לה, ב). בשניים מהם יש באותו פסוק עבר מהופך מלרע: והוצאתָ, ודברָתָ ואין במקרא דוגמה אחרת

5 הצמוד כגורם לשינוי הטעמה, לשוננו יג, תש"ה, 250–251.

שלוה שקית לפני אלף. וְאִפְיָתָ (ו'י' כד, ה) הוא בהקבלה אל ולקחָתָ, ואין המלה נמצאת במקום אחר במקרא. וְכִלְיָתָ (יח' ד, ו) היא בהקבלה אל ושכבתָ, ואין המלה במקום אחר במקרא. לנגינת המלה וְצִפְיָתָ, הנמצאת כמה פעמים בסיפור מלאכת המשכן ורק שם, אינני מוצא פירוש המתקבל על הדעת.

נעבור עתה אל הצורות שבהן צירי בהברה שלפני האחרונה.

הצורות היוצאות מן הכלל, כלומר מלעיל במקום מלרע, מלבד אלה אשר יש בה טעם מפסיק, הן רק שתיים: א) וְנִרְאָתָ בצירוף וִיראת מאלהיך־פעמיים (ו'י'ט, יד, לב). שלוש פעמים אחרות (שם כח, יז, לו, מג) המלה וְנִרְאָתָ היא בטעם מפסיק, ובהשפעת מקומות אלה באה המלה מלעיל, אף כשהטעם הוא משרת; ואין המלה וְנִרְאָתָ במקרא אלא בצירוף זה בלבד; ב) ונמצאתי (יר' כט, יד). הנגינה מלעיל מתפרשת אולי בכך, שאין במקרא דוגמה אחרת של מדבר בעבר מהופך משורשי ל־א עם צירי בהברה שלפני האחרונה, ולכן הושפעה נגינתה מנגינת הצורות שיש בהן קמץ.

בזה גמרנו את מחקרנו ונוכל לסכם:

א) צורות מדבר ונוכח יחיד של העבר המהופך בפעלי ל־א ול־ה ברובן הן בנגינה מלעיל, אם התנועה של ההברה שלפני האחרונה היא קמץ או חירק; ומלרע – אם היא צירי, ואין במלה טעם מפסיק. גם בטעם מפסיק צורות אלה הן לפעמים בנגינה מלרע.

ב) צורות נוכח של הפועל בוא הן מלרע, אם המלה הבאה אחריהן מתחילה באלף, וטעם המלה הוא משרת, ולפעמים גם אם הוא מפסיק.

ג) בצורות המעטות של ל־ה בחירק בהברה שלפני האחרונה בנגינת מלרע, שכולן נמצאות במלה הבאה לפני מלה המתחילה באלף, מתפרשות כולן, מלבד וְצִפְיָתָ, בכך, שפעלה עליהם השפעה ממלים אחרות שהן בנגינה מלרע. נגינת המלה במקומוה אלה משפיעה לפעמים על נגינת אותה מלה במקומות אחרים.

ד) שתי הדוגמאות של נגינה מלעיל בצורות שיש בהן צירי בהברה שלפני האחרונה. אף על פי שאינן בטעם מפסיק, מתפרשות לפי מה שאמרנו לעיל.